

Володимир ТРОЯНСЬКИЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
society@bsmu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДУХОВНОСТІ ЯК ЦІННОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Key words: *spirituality, value, truth, Humanity, philosophy, world-outlook, culture, ideal, the existant, purpose, subject, activity, interest, value orientation, evaluation.*

Trojanskiy Volodymyr. Spirituality as a Value of the Ukrainian People: Problems of Study

The problem of correlation of truth and value of scientific knowledge with their level of spirituality and values as a result of creativity of Ukrainians has become one of the central problems of modern science selfconsciousness. The concept of "pure" knowledge is considered as an abstraction that lacks dialectic approach. Rational reconstructions of science have always been diverted from socio-cultural, spiritual and integral factors of their development, often create real purpose of science itself.

Постановка проблеми

На відміну від пізнавального ціннісне ставлення до науки неодмінно містить у собі разом з характеристикою об'єкта також і вираження властивих суб'єкту духовних прагнень, сподівань, ідеалів тощо. Вартісна характеристика певного явища як належного виконує роль стратегічного орієнтира на шляху суцього і належного. Це є спонукою ціннісного ставлення кожного українця як представника роду розумних до природних, соціальних, політичних і духовних процесів, основою його сподівань при аналізі суцього і належного. Цінність є основою вибору суб'єктом мети, засобів, наслідків та умов діяльності. Оцінка наявного є засобом визначення значущості речі чи явища для людської діяльності, для задоволення людиною матеріальних і духовних інтересів.

Незважаючи на принципову відмінність методології „наук про дух” від основоположних критеріїв науковості, у них й дотепер переважають плюралістичні, діалогічні ракурси у поєднанні з дискусійністю більшості проблем. Про це, для прикладу, свідчать спроби застосування стохастичності як складної та організованої системи, характерної для проблеми нестабільності (випадковості) у засадах і перспективах науки до дослідження духовності як цінності. Генеалогія цього синергетичного явища пов'язана з основною суперечністю феномена постіндустріальної науки, коли успіхи засобів розрахунку та управління перекреслюються „складними” об'єктами (дисипативні структури, фрактали, вакуумні флуктації, системи штучного інтелекту тощо), до яких ті застосовуються. Їх називають „людиномірними”. Якщо перші

хвилі ймовірнісної революції асимілювались у філософських засобах, то теперішня з поняттями „хаос”, „флуктуація”, „фазовий перехід”, „нелінійність”, „стохастичність” ще далека від рефлексивного усвідомлення.

Пізнання ж, епістемологія завжди мали і мають ціннісно-оцінний характер. Як буттєва форма духовність складається, функціонує і розвивається внаслідок виділення людиною самої себе із світу, усвідомлення себе як суб'єкта самопізнання, самовідношення, самооцінки власних вчинків, діяльності, спілкування, життєдіяльності в цілому. Тому, як зазначав Кратет Фіванський, філософія важливіша від дихання, бо значно важливіше добре жити, чому і навчає філософія, ніж просто жити, що залежить від дихання. В унісон з ним М.Монтень підкреслював: „Душа, що вмістила в собі філософію, не може не заразити своїм здоров'ям і тіло”.

Аналіз останніх досліджень з приводу методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні детально проведений у відповідній статті автора, вміщеній у журналі „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини”.¹ Загострення суперечностей в Україні в усіх сферах життя, спроба противників єдності українського народу розколоти державу на ідеологічні протистояння викликала потребу в перегляді змісту ідеологем, пропорованих у свій час „єдиною керівною силою” нашого суспільства – КІРС. Саме тому Філософське товариство України та Київський державний (тепер – національний) університет ім. Т.Г.Шевченка провели республіканську наукову конференцію на тему:

„Єдність світоглядної та методологічної функцій філософії”. Робота сьомої секції цієї конференції „Проблема інтеграції наукового знання, її світоглядні та методологічні основи” активувала розробку проблеми духовності та цінності наукових пошуків не лише в Інституті філософії національної Академії наук, але і у вищих навчальних закладах нашої країни (Н.Т. Костюк, В.П. Петленко, Г.Ю. Кікец, В.С. Крисаченко, Є.П. Семенюк, М.Г. Корнєєва, М.В. Попов, Н.О. Маковський, М.М. Роженко, М.А. Ожеван, М.М. Сидоренко, М.Г. Марчук та ін.).

Особливої уваги заслуговує монографія М.Г. Марчука „Ціннісні потенції знання”, його подальші наукові пошуки та створена ним відповідна філософська школа на кафедрі філософії ЧНУ. Чимало цінного містять монографія М.А. Ожевана „Людський вимір науки та наукові „виміри” людини”, навчальний посібник Б.В. Починка та І.Б. Починок „Вступ до філософії гуманітарних наук”, праці І.В. Степаненка, В.І. Абрамова, В.І. Огнев'юка, О.М. Рубанця, Н.К. Петрука, В.С. Горського, В.С. Лутая, О.В. Марченка та інших, у яких глибоко досліджуються проблеми філософської рефлексії ціннісного та духовного буття людини. Щодо періодичних видань, то, на наш погляд, найбільш всебічно ці проблеми висвітлює „Науковий вісник університету” – Філософія – випуск 2001-2014 років та „Практична філософія”.

Проте у зазначених матеріалах акцентуються лише окремі моменти духовності як цінності, комплексний підхід здебільшого постулюється без опосередкування процесами зв'язку онтологічних та аксіологічних моментів буття українців.

Мета дослідження. З'ясувати причини суперечностей між попередніми ціннісними орієнтаціями та необхідністю нових, ще не впроваджених у духовне життя українського суспільства.

Виклад основного матеріалу.

„Діагностика” духовного стану сучасного українця пронизана втратою ціннісно-сміслової форми його власного буття, позбавленням орієнтовної фіксації самої духовності. Український народ пройшов складний, неоднозначний, тернистий шлях у своєму становленні та розвитку. Тепер він втратив, як висловився у свій час Данте Аліг'єрі в „Божественній комедії”, „правоту путі прямого”.

Для багатьох українців „правова путі прямого” полягала в певній системі ідеологічних координат, яку слід було приймати на віру, не оскаржувати, а лише експлуатувати задля кар'єри, самозбереження, самовиживання.

В сучасному, дезінтегрованому до загрозливих розмірів суспільстві жодна політична сила чи виконавча структура не може запобігти зниженню життєвого рівня і стандартів споживання, жодна міфологема не може опанувати масову свідомість і вплинути істотно на політичні орієнтації українців. Наростає ідеологічна „самоінтоксикація” суспільних настроїв, коли декларативні розмови про демократію, багатопартійність, люстрацію, боротьбу з корупцією, оновлення складу Верховної ради та уряду в результаті дострокових виборів тощо викликають гнів та несприйняття будь-якої ідеології.

На думку М.Г. Марчука, проблема співвідношення цінностей науки і культури виховання, аналізу духовності як цінності багатогранна й багатоаспектна. До того ж вона мало досліджена в методологічному плані. Причиною, на його думку, є відсутність адекватної теоретичної моделі. „Філософсько-методологічні засади аксіології науки, освіти і виховання попри всю їх, здавалося б, очевидність, – пише М.Г. Марчук – є надзвичайно складною проблемою сучасності”.²

Сьогодні виробництво знання у постнекласичній науці перестає бути відокремленим від розвитку не тільки промислових, а й суспільних, цивілізаційних процесів. Йдеться не тільки про проникнення знання в різні сфери виробництва та споживання. Сам факт проникнення знання усвідомлюється як процес перетворення науки в „універсальну силу”, ареною якої може бути весь світ. Це особливо чітко виявляється в нашу епоху глобалізації, що фактично стала парадигматизацією цілої європейської цивілізації в параметрах науково-технічної революції як умови виживання у сучасному світі. Наука перетворюється на свого роду „нервову систему” планетарної цивілізації, на її „керуючий підрозділ”.

У контексті виникнення нової форми впливу виробництва знання на суспільні процеси, що виходять за межі традиційного науково-технологічного активізму, значення онтологічних, світоглядних, духовних, ціннісних питань не зменшується, а тільки загострюється.

Багатозначність людського буття – це єдиний комплекс як природних, так і культурних, історичних, соціальних, політичних, духовних чинників, котрі визначають конкретний образ духу, горизонт його саморозвитку, його метаморфози в ту чи іншу історичну епоху, в тій чи іншій культурі, в тому чи іншому соціумі, в тій чи іншій

особистості. Під впливом процесів глобалізації неоднозначність людського буття уніфікується, технізується, перетворюється на „пустелу”, „смітник” цінностей та смислів. Відбувається раціоналізація життєвого світу й українця, „дифузія цінностей та смислів, їх інфляція, масовізація культури та людини. Тому в сучасних умовах все частіше вказують на витискування духу із буття людини як персонального, так і соціального”.

Людина одержала свободу і цим самим поставила себе перед найбільшою проблемою – проблемою вибору. Система ринкової економіки вимагає сильної індивідуальності, здатної на рішучі кроки, на динамічний вибір, на енергійне самоздійснення, а такий тип людини не формувався тоталітарною ідеологією. Ліві сили прагнуть підживлювати суспільні настрої ностальгічними екскурсами в недалеке минуле, особливо в „брежнєвську епоху”. Саме із неї хочуть витворити новий міф, нову утопію з метою перетворення цього міфу в знаряддя організації свідомості передусім старшого покоління та злюмпенізованого прошарку робітництва. Та, по суті, суспільну атмосферу „заряджає” раніше „мовчазна, індивідуальна більшість”, яка в соціальному плані „вибухово-гаряча”, оскільки бачить, що її соціальна деградація проходить у позбавленому будь-якої системо-планової чи ринкової – розподілі матеріальних цінностей. Старі владні структури, користуючись ринково популістськими гаслами та відсутністю правових норм і засад економічних реформ у свій час доволі швидко пристосувались до „перехідного періоду”, який вони хотіли розтягнути якнайдовше.

Несприйняття будь-якої ідеології сучасником закономірне, бо соціально-економічна криза „лягла” непосильним тягарем на низький рівень масової політичної і правової свідомості суспільства. Духовна атмосфера українського суспільства складна, аморфна. Сьогодні соціально-економічні та військові проблеми буквально травмують духовність, знесилюють мораль, роз’їдають її, а особливо болісно б’ють по інтелектуальній сфері. Освіта, наука, культура буквально борсаються в конвульсіях, прагнучи зберегти бодай частку того, що може бути основою для відродження і виходу на національний та світовий простір самореалізації та інтеграції. Державні механізми сприяння та підтримки не спрацьовують, а інші форми, які ефективно діють у розвинутих європейських країнах, не можуть бути задіяними через відсутність правової основи для сприятливого режиму. Тому духовну ситуацію в Україні не можна розглядати у відриві від стану в усіх сферах державно-політичного, соціально-економічного та інтелектуального життя суспільства. Водночас

слід пам’ятати, що без досягнення необхідного рівня політичної культури, духовності та правової культури важко сподіватися на прискорення процесу економічного реформування, щоб без формування нової – державницької, україноцентристської – свідомості з чіткими акцентами на підтримку мови, науки, культури, відображення історичної пам’яті, національних базових цінностей взагалі, духовну атмосферу в суспільстві змінити важко, а то й неможливо.

Йдеться про вироблення науково обґрунтованої, духовно і політично зумовленої історичним буттям українського народу ідеології державотворення як філософії національно-державного розвитку українського суспільства в орієнтації на цінності загальнолюдського звучання, на ліберально-демократичний досвід світової спільноти.

Концептуальні засади і принципи національно-державного розвитку українського суспільства мають базуватися на тих цінностях – духовних, соціальних, моральних, – які б стимулювали сам процес оздоровлення суспільства через самоусвідомлення, через внутрішню самоідентифікацію і з визначенням смислових орієнтирів мобілізації життєво-діяльної енергії народу та інтеграції людей у громадянське суспільство. Важливим є, як писав Х. Ортега-і-Гассет, піднесення „життєвого тону” нації, а для цього слід визначити ті стимули і зусилля, які б спонукали народ, націю до „енергійного самоздійснення”. Та це можливо за умови забезпечення свободи індивідуального самовираження, гарантом якого є демократизм політичної влади. Тому слід облишити намагання класифікувати громадян України на щирих патріотів і „непатріотів” на основі соціальних, етнічних, лінгвістичних та інших ознак чи характеристик, а зосередити увагу на формуванні нових ціннісних орієнтацій, в центрі яких є національна ідея як духовний і моральний стрижень.

Розв’язання національного питання у свій час М. Костомарів вбачав у децентралізації Російської імперії, у становленні федеративних засад щодо взаємостосунків між народами з гарантованим правом мати свій народний уряд, рівність громадян незалежно від віросповідання, походження і соціального стану. Федеративна організація державності обґрунтовується через історію Київської Русі, її удільно-вічову систему. Визнання за народом його окремішності, права своєї особливості при всезагальній і особливій свободі не призведе до ворожнечі між народами, до

„відокремленості”. Навпаки, якщо державне начало покладе в основу своєї діяльності взаємоповагу до народностей, не буде вважати їх другорядними, підпорядкованими, нижчими, а самобутніми, самодостатніми, самоправними, тоді в людей не буде незадоволення до держави, розбрату.

У поглядах І. Франка особливе місце займало національне питання, яке ще в 90-х роках XIX ст. він протиставляв питанням соціалізму, а боротьбі за всеросійську революцію – боротьбі за утвердження національної ідеї, дорікаючи українським соціал-демократам, що вони втратили відчуття свого національного характеру. Він різко критикував і спроби тих, хто використовував релігію як ширму для політики, вихолощення у народу „національного духу”.

Усвідомлення людиною самої себе як суб'єкта вчинків, діяльності, спілкування, життєдіяльності у цілому передбачає вироблення певного фіксованого відношення, визначеного ставлення до себе, до інших цінностей, до життя, до світу як цілого. Водночас таке усвідомлення передбачає і „здатність дистанціювати себе від своєї безпосередньої життєдіяльності, виходити за горизонт конкретного просторово-часового буття цієї життєдіяльності, „повертати в минуле і входити в майбутнє до його настання, відкривати для себе нові можливості, ставити себе в своїй уяві в найрізноманітніші обставини”, що і означає жити духовним життям”.⁴

Ситуації останніх років засвідчують, з якою відносною легкістю руйнуються загальні, монолітні ідеологічні, ціннісні підвалини усталеної картини світу і якими напрочуд могутніми та нездоланими є незначні та самоочевидні, на перший погляд, вартості та звички, норми й погляди повсякденного життя. Адже саме вони, завдяки своїй безпосередності та інтенціональності, становлять живе мереживо нашого світогляду й існування, по-своєму зухвало дають лад в життєвому просторі їх погордливих господарів. Онтологічне напруження в царині духовності вказує на те, що в процесах духовного життя, самовизначення і само здійснення людина постійно балансує на межі двох світів – світу повсякденності, швидкоплинності та світу трансцендентності, вічності. Чи можливе „зняття” цієї дихотомічності в царині духовності між діонісійським та аполлонівським початками української культури покаже час.⁵

У час розривів і розламів та вторгнення нового, в час напруг і суперечностей, в час непевності й невизначеності істина розпадається на фрагменти, наука і техніка ідеологізуються. Позбавлена міфічного, метафізичного, позитивного і навіть широкого культурного визначення, людина перетворюється на погано ідентифіковану

історичну істоту. Байдужість, зневага, насильство нападають на українця все частіше і зустрічають менший опір, тривога і страх роблять його пасивнішим, а технічна могутність перетворює його на ковкий матеріал.

Культурна ситуація кінця XX – поч. XXI ст. виявила певний парадокс: бажання утвердитися у житті в усій його повноті, призвело не до зміцнення волі з її іманентним бажанням творити, а викликала байдужість зі зникненням великих цілей і справ.

Духовність у вертикальному вимірі співвідносна з орієнтацією на вищі загальнолюдські цінності у їх єдності, з прагненням вийти за утилітарно обмежені рамки буденності, з намаганням охопити життя в усій його повноті, насиченості мети, вищого блага. Звідси, духовність є головним принципом самобудування особистості та суспільства, необхідною умовою вільного і творчого ставлення не лише до особистого, але й суспільного життя. А чи не бракує цього, зокрема, найвищим чиновникам України, які „купаються” у меркантилізмі, надприбутках, бажанні будь-що, будь-якою ціною створити найсприятливіші умови для їх примноження. Руйнація вертикалі духовності як цінності може стати загальним діагнозом духовного занедужання нації. Відчуття катастрофічності й кризовості розгортання суспільної драми шматує тканину життя на клапті, робить обвал культурних цінностей. Тональність мотивів системної кризи різноманітна. Вона варіюється в діапазоні від трагічного до трагікомічного і, навіть, ексцентрично-маскарадного. Загальний діагноз цієї кризи – життєва дезорієнтація, можлива розв'язка – зруйнування класично новоевропейської системи цінностей і становлення нової – від пошуку нових буттєвих основ гуманістичної загальнолюдської системи цінностей, релігійного перетворення життя до постмодерністської негодії можливості об'єктивного обґрунтування загальнолюдської системи цінностей і утвердження ексцентричного світобачення. Ексцентризм є атрибутом відчуженої людини за умов розвитку техногенної цивілізації. Як правомірно зазначає Т.С. Воропай, – „якщо суб'єкт є лише фікцією, формою, носієм соціальних ролей, конструктом мови і „влади”, тотальною видимістю, яка приміряє на себе різні маски, то його, власне кажучи, і зовсім не існує”.⁶

Отже, існування та розвиток духовності завжди супроводжується борінням духу й неможливі без волі та розуму. Духовність є ціннісно-смісловою формою буття людини у світі. До вищих цінностей потрібно віднести і такі „межові” та найзагальніші цінності, як

сенс життя, добро, краса, справедливість, істина, свобода і т. ін. Не варто й ігнорувати так звані буттєві (онтологічні) цінності, які виражають сенс життя більшості українців.

Саме тому недопустимо перетворити національну ідею у схоластичну ідеологему, нав'язати її народові як директиву для безумовного використання. Йдеться про „оживлення”, введення у систему ціннісних орієнтацій України морально-етичних норм і духовних цінностей національної культури. Ця ідеологія державотворення не запрацює, якщо не буде послідовною, цілеспрямованою державна політика щодо збереження духовності, національної ідентичності, інтелектуального потенціалу, культурного і духовного відродження українського народу. Вона має базуватися на глибоких історичних традиціях і стверджуватися розвиненою економікою, досягненнями в культурі, національному розвитку, надійними гарантіями прав і свобод людини.⁷

Висновки

1. Формування духовності, державницького світогляду, нової системи ціннісних орієнтацій українського народу, ядром яких є національна ідея, багато в чому залежить від вчених – гуманітаріїв України. Вони мають відмовитися від сцієнтизму, редукціонізму, постпозитивізму, структуралізму, технократизму в дослідженнях людини, проблем духовності як цінності, гуманітаристики в цілому. Синтез знань та інтеграція наук, методологія їх взаємозв'язку має пронизуватися саме гуманістаристикою.

2. Чиновники мають прислухатися до порад вчених як високопрофесійні та високоморальні керівники українського поступу. Їх глибока компетентність, внутрішня відповідальність за власну діяльність, справжній патріотизм, гуманізм як система моральних і громадянських цінностей, світогляд сприятимуть прогресу української нації на світових аренах. Численні рекомендації з цього приводу Національної академії наук України здатні методологічно підкріпити навчально-освітні програми для різних навчальних закладів.

Це буде з вдячністю сприйнято громадськістю України.

Література:

1. Троянський В.А. Проблеми методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні // Актуальні питання суп. наук та історії медицини. – 2014, №1 (1). – С.46-47.

2. Марчук М.Г. Ціннісні потенції знання. – Чернівці: Рута, 2001. – С.250.

3. Степаненко І.В. Духовність між сакральним та повсякденним: інтерпретаційні розвідки в ландшафтах сучасності // Практична філософія. – 2001. – №3. – С.93.

4. Шинкарук В.І. Поняття культури. Філософські аспекти // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – Збірка наукових праць – Київ: Фенікс. – 1996. – С.29.

5. Кірюкін Д.І. Ціннісні трансформації та проблеми соціальної солідарності в посткомуністичному суспільстві // Практична філософія. – 2005. – №2. – С.28-36.

6. Воропай Т.С. Ідентичність соціального суб'єкта в дискурсі постмодернізму.// авт. дис. на здобуття наук. ступ. доктора філос. наук. – Харків – 2000. – С.2.

7. Починок Б.В. У пошуках методологічної стратегії гуманітарного знання // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Філософія. – Випуск 101. – 2001. – С.9-12.

Troyans'kyi Volodymyr. LES PROBLEMES DE L'ETUDE DE LA SPIRITUALITE EN TANT QUE LA VALEUR DU PEUPLE UKRAINIEN

L'un des problèmes centraux de conscience de la science moderne, est le rapport entre le problème de de vérité des valeurs de scientifiques et de leur niveau de spiritualité et les valeurs de la créativité du peuple ukrainien. Le concept de la connaissance "pure" est abstrait et souffre de l'unilatéralité. La reconstruction rationnelle de la science détournée de facteurs socio-culturels, spirituels et holistiques dans leur développement, créent souvent vrai but de la science elle-même.

Mots-clés: *spiritualité, la valeur, la vérité, l'humanité, la philosophie, l'idéologie, la culture, l'être idéal, accordé, le but, l'objet, l'activité, les intérêts, les valeurs, l'évaluation.*

Троянський Володимир. ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ КАК ЦЕННОСТИ УКРАИНСКОГО НАРОДА

Одной из центральных проблем самосознания современной науки стала проблема соотношения истинности научных знаний и уровня их духовности и ценности как результатов творчества украинцев. Понятие „чистого” знания является абстракцией, страдающей односторонностью. Рациональные реконструкции науки отвлекаются от социокультурных, духовных и ценностных детерминантов в их развитии, часто искажают реальное назначение самой науки.

Ключевые слова: *духовность, ценность, истинность, человекознание, философия, мировоззрение, культура, идеал, сущее, необходимое, цель, субъект, деятельность, интерес, ценностная ориентация, оценка.*